

РЕЦЕНЗІЇ

Т.Ю. Ковалевська,

д-р філол. н., проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри української мови

ОЦІННИЙ СВІТ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Рецензія на наукове видання: Ж. В. Краснобаєва-Чорна. **Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір** : монографія. – Вінниця : »ТОВ Нілан-ЛТД», 2016. – 410 с.

T.Y. Kovalevska,

PhD in Linguistics, Professor,
Odessa National I. I. Mechnikov University,
Ukrainian Language Department Head

FRASEOLOGY'S AXIOLOGICAL WORD

Review of the monograph by Zhanna V. Krasnobayeva-Chorna *Linguistic phraseological axiology: paradigm and category dimension: monograph*. – Vinnitsa : «Nilan-LTD LLC», 2016. – 410 p.

Сучасні дослідження фраземного фонду визначувані пануванням лінгвокультурологічного напрямку з аналізом концептів (Л. Мельник⁶, Т. Рудюк⁷, А. Чернова⁸), символів (О. Левченко⁹), стереотипів (І. Іванова¹⁰), етнокодів (Л. Савченко¹¹, І. Чибор¹²), трому і рецензоване видання постає безумовно актуальним, оскільки є першою працею в україністиці, в якій досліджено цінності, репрезентовані фраземами, що значно розширює межі студіювань фраземіки у ХХІ ст.

Монографія п. Краснобаєвої-Чорної знайомить читачів із цілісною і загалом об'єктивною картиною функціонування категорії оцінки у фраземіці, здійсненої на матеріалі української, російської, англійської мов, та істотно поглиблює знання про

⁶ Мельник Л.В. Концепт *червоний* у слов'янській фразеології та етнокультурі [Текст] / Л. В. Мельник // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – №2(3). – С. 42-46.

⁷ Рудюк Т.В. Вербалізація концептів ЧОЛОВІК, ЖІНКА в українській фразеології [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. В. Рудюк. – К., 2010. – 20 с.

⁸ Чернова А.В. Концепти «батько», «мати» в українській лексико-фразеологічній системі світу [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук / А. В. Чернова. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

⁹ Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект [Текст] : автореф. дис... д-ра філол. наук / О. П. Левченко. – К., 2007. – 36 с.

¹⁰ Іванова І.Б. Фразеосемантичне поле «життя/смерть»: національні стереотипи та їх кореляція [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук / І. Б. Іванова. – К., 2008. – 19 с.

¹¹ Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти [Текст] : монографія / Л. В. Савченко. – Сімферополь : Доля, 2013. – 600 с.

¹² Чибор І.С. Репрезентація міфологічного етнокоду культури в українській фразеології [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук / І. С. Чибор. – Чернівці, 2016. – 21 с.

особливості мовної презентації цінностей на фраземному рівні картини світу. Дослідження має на меті комплексний аналіз аксіологічної специфіки фразем з опрацюванням їхньої типології за характером оцінки та реконструювання фрагментів фраземного рівня ціннісної картини світу. Запропонований підхід, що спирається на засади ідеографічної лінгвістики, допомагає окреслити ціннісні орієнтири людини у фраземіці, що становить внесок у розширення інструментарію аксіологічної лінгвістики.

Монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури, списку джерел, переліку умовних скорочень і термінологічного покажчика. Перший розділ простежує еволюцію поглядів на фразему, містить узагальнення фраземної параметризації та визначає місце фразем у сучасних лінгвістичних дослідженнях. У другому розділі схарактеризовано аксіологічний потенціал фраземіки. Третій і четвертий розділи присвячено реконструкції фраземного рівня ціннісної картини світу.

Детально аналізуючи солідний науковий доробок провідних вітчизняних і зарубіжних фразеологів щодо класифікаційних типів фразем, Ж. Краснобаєва-Чорна наголошує на тому, що комплексне вивчення параметрів фраземокласифікацій є досить важливим, проте водночас у сучасних мовознавчих енциклопедіях, лінгвістичних термінологічних словниках, підручниках увагу зацентровано здебільшого на семантичній фраземокласифікації, що актуалізує нагальну потребу опрацювати фрагмент галузевої терміносистеми «фраземіка» – мікросистему «фраземокласифікація». Позитивно оцінюємо ідею авторки вирішити це питання шляхом застосування методів прикладної лінгвістики – бази даних. Успішна реалізація цієї мети активізувала перед авторкою такі завдання інфологічного етапу проектування лінгвістичної бази даних: 1) добір із лінгвістичної літератури термінів з архісемою 'фраземокласифікаційний тип'; 2) визначення специфіки кожного класифікаційного параметра фразем; 3) встановлення складу виокремлених термінологічних підсистем; 4) побудова словникової статті. Структурними компонентами лінгвістичної бази даних «Фраземокласифікація» виступають тринадцять підсистем (семантична, семантико-граматична, експресивно-стилістична, генетична, когнітивно-генетична, ідеографічна, структурна, функційна фраземокласифікації, фраземокласифікації з погляду переосмислення компонентів фразем, за сферою вживання, за лексичним складом, на основі методу фраземної аплікації, за оточенням), сформованих 75 термінами. Лінгвістична база даних, створена на основі Microsoft Office Access із використанням єдиної таблиці даних, запитів, макросів і форм, є доволі зручною в користуванні, оскільки уможливорює перегляд усіх даних і здійснення пошуку певних термінів, розташованих за абетковим принципом, або термінологічних підсистем. Таблиця містить також указівку на джерело функціонування терміна в науковій літературі та відображає його парадигматичні відношення.

Грунтовний аналіз опрацьовуваної проблеми дав змогу Жанні Володимирівні констатувати, що у фраземних дослідженнях ХХ століття – початку ХХІ століття актуалізовано оцінний компонент у структурі фраземного значення, проте не розкрито класифікаційний потенціал фраземного фонду мови в аксіологічному вимірі. Саме цим, що цілком логічно, і зумовлений подальший виклад матеріалу. Змістовною постає презентація лінгвістичної оцінки в аксіологічній парадигмі з

визначенням сутності, структури, функцій, типології оцінки, а також простеженням зав'язків із модальністю, емоційністю, експресивністю та цінністю. Специфіку фраземної оцінки Ж. Краснобаєва-Чорна розглядає через функціонування фразем у семантичних діапазонах «добре – погано», «схвалювати – не схвалювати», «задовольняти – не задовольняти», «цінний – нецінний», «цікавити – не цікавити», «стверджувати – заперечувати», «відповідати нормі – не відповідати нормі». Висвітлення питання привертає увагу багатством мовного матеріалу. Результатом є опрацювання аксіологічної класифікації фразем, позиціоновану як чотирнадцяту підсистему термінологічної мікросистеми «фраземокласифікація», що дало змогу поповнити лінгвістичну базу даних термінологічними одиницями: фразема загальнооцінна, фразема з дифузною оцінкою, фразема конкретнооцінна, фразема негативнооцінна, фразема нейтральнооцінна, фразема позитивнооцінна.

За спостереженнями авторки, позитивнооцінні фраземи містять яскраво виражені елементи ідеї цінності, тобто виступають репрезентантами ціннісної картини світу, а фраземна аксіологія уможлиблює реконструювання уявлень про цінності та ціннісні орієнтації людини, сформовані століттями. Отже, категорія мовної оцінки виступає основним способом відображення системи цінностей у мові.

Всебічне вивчення терміна «цінність» за філософським, соціологічним, культурологічним, психологічним, екзистенційним, когнітивним, лінгвістичним, культурологічним і когнітологічним векторами інтерпретації дало змогу авторці виявити конститутивні ознаки цінності та максимально заповнити ціннісне поле складниками, що відображають складну та суперечливу природу цінності й наукового знання про неї та позиціонують цінність як стійкий орієнтир у судженнях про світ і себе, а також орієнтир людської поведінки. Значний інтерес викликають авторські міркування щодо співвідношення термінів «цінність» і «концепт» із послідовним виокремленням двох поглядів: цінність як складник концепту та концепт як складник цінності. Ж. Краснобаєва-Чорна зауважує, що другий погляд уможлиблює побудову в мовознавстві ієрархічної парадигми: поняття (як специфічні ознаки) – лексичне значення (як поняття та численні ознаки) – концепт (як лексичне значення й асоціації, особистий і етнокультурний досвід (напр., література, звичаї, традиції, обряди) тощо) – цінність (концепт і соціальна шкала виміру). В такий спосіб концепт постає продуктом процесу концептуалізації, а цінність – категоризації. Концепт із позитивною оцінкою може позиціонуватися як цінність. За наявності негативною оцінки концепт виступає компонентом аксіологічної дихотомії «цінність – нецінність».

Методологічна база, обрана Жанною Володимирівною для визначення специфіки цінностей, є цілком адекватною. Опис цінностей у фраземіці авторки здійснює за допомогою методу параметричного аналізу семантичної структури фраземи з акцентуалізацією оцінного макрокомпонента та базового методу ідеографічної лінгвістики, методу тематичних полів, тобто через фраземосемантичні поля, фраземосемантичні групи й фраземосемантичні підгрупи. Авторська ідеографічна парадигма має наповнення: фраземосемантичним полем постає цінність (життя, здоров'я, свобода, любов тощо), фраземосемантичною групою – сукупність фраземосемантичних підгруп, об'єднаних однією архісемою, що наявна у фраземному значенні всіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки; елемент фраземної аксіологічної опозиції;

фраземосемантичною підгрупою – сукупність фразем, об'єднаних диференційною семою, що пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення. Фраземну аксіологічну опозицію (далі ФАО) Ж. Краснобаєва-Чорна позиціонує як єдність двох блоків, репрезентованих фраземами: перший становлять фраземи, семантика яких корелює з цінностями, а другий – фраземи, семантика яких корелює з нецінностями.

Реконструювання фрагментів ціннісної картини світу на фраземному рівні Жанна Володимирівна цілком виправдано розпочинає з цінності «життя». Аксіологічний феномен життя яскраво презентований у фраземіці та зумовлений наявністю таких інтерпретацій: 1) життя як вища цінність, цінність першого порядку; 2) життя як цінність другого порядку; 3) життя як носій цінностей. Життя може виступати цінністю і першого, і другого порядку з актуалізацією опозиції «власне життя – чуже життя»: «якщо для мене найвищою цінністю є моє життя, то знецінюється чуже життя» і «якщо для мене вищою цінністю постає чуже життя, то я можу пожертвувати власним життям». Відповідно, у фраземіці, за свідченнями авторки, відображено ситуації, коли а) власне життя стає цінністю першого / другого порядку та б) чуже життя постає цінністю першого / другого порядку.

Позиціонування життя як системи цінностей актуалізує презентацію фрагментів ціннісної картини світу на фраземному рівні через встановлення сутності, структури та прагматики: 1) соціальних (*свобода* (ФАО «вільний (від гніту, влади, волі, впливу) – залежний»; ФАО «фізична свобода – позбавлення свободи як різновид покарання»; ФАО «психологічна свобода – обмеження свободи як вияв страху»; ФАО «вільний час – робочий час»), *любов* (ФАО «любити – не любити»); *успіх* (ФАО «наявність успіху – відсутність успіху»), *мир* (ФАО «мир – війна»), *дружба* (ФАО «бути в дружніх стосунках – посваритися»)); 2) вітальних (*здоров'я* (ФАО «здоровий – фізично нездоровий»; ФАО «психічно здоровий – психічно нездоровий»; ФАО «здоровий спосіб життя – шкідливі звички»; ФАО «правильно харчуватися – неправильно харчуватися»)); 3) правових (*закон* (ФАО «діяти за законом – порушувати закон»)); 4) етичних (*чесність* (ФАО «чесний – нечесний») і *справедливість* (ФАО «справедливі дії – несправедливі дії»)); 5) естетичних (*краса* (ФАО «красивий – некрасивий»)); 6) матеріальних (*гроші* (ФАО «наявність грошей – відсутність грошей»)) цінностей. Розділ містить ґрунтовний і скрупульозний аналіз фактичного матеріалу. Сприйняття інформативно насиченого тексту полегшують таблиці, що унаочнюють лінгвістичні портрети цінностей на фраземному рівні.

Висновки логічні, повністю узагальнюють виконаний аналіз та окреслюють перспективу дослідження проблеми. Повноту й глибину рецензованої праці забезпечує використання понад 500 позицій наукових джерел. Наголошуючи на викінченості дослідження, аргументованих тезах, варто висловити окремі зауваги: 1) оцінка у фраземіці, крім виокремлених семантичних діапазонів, функціонує також у діапазоні «рекомендувати – забороняти» (*давати / дати рецепти*; рос. *вкось и впрямь*, заст. (1) – *позбавляти / позбавити [права] голосу; на поріг не пускати / не пустити*; рос. *ни боже мой*, заст.; англ. *off limits*); 2) варто було б доповнити опис соціального рівня цінністю «родина», що посідає вагоме місце в ціннісній картині світу будь-якого народу та має значне відображення у фраземіці (*домашнє (родинне, сімейне) вогнище; кров від крові; кров і плоть* (1); *плоть від плоті* (1); рос. *не помнящий родства* (1); англ. *be bred in the bone; the little woman*, жарт.; *the old man*,

розм.-фам. (2) та ін.). Наведені міркування не стосуються концептуальних положень монографії, мають характер рекомендацій і не зменшують наукової ваги розвідки.

Рецензована монографія Ж. Краснобаєвої-Чорної, позначена фундаментальністю й оригінальним баченням широкого кола наукових проблем сучасної фраземіки, становить вагомий унесок у розвиток аксіологічної лінгвістики і зможе прислужитись у розвитку багатьох напрямів сучасного мовознавства.